

'קורא הדורות' ממראכש

תעודה חדשה לתולדות מגורשי ספרד במארוקו

יוסף אביב"י

החיבור — זמנו, מחברו וייחודו כמקור היסטורי

סקירת תולדות היהודים במארוקו בדורות שלאחר גירוש ספרד נסמכת בעיקר על תולדות היהודים בעיר פאס. קורות היהודים בפאס נזכרו בכרוניקות כלליות, כגון 'יוחסין' לר' אברהם זכות ו'שבט יהודה' לר' שלמה ן' וירגה וכן בהשלמת 'ספר הקבלה' לר' אברהם מטרותיאל; נוסף לכך הם נסקרו בפרוטרוט בכרוניקות המיוחדות לעיר זאת, כגון 'דברי הימים' (אל תווארך) בעריכת ר' שמואל אבן דנאן ור' שאול סירירו ו'יחס פאס' מאת ר' אבנר ישראל הצרפתי.¹ אבל פאס, שהיתה הגדולה בין הקהילות הגדולות, לא היתה דוגמה לכל הקהילות האחרות, ואף על-פי-כן האפילו קורותיה על קורות קהילות אחרות במארוקו והעלימו מאיתנו תופעות שלא היו בה. החיבור 'קורא הדורות', שאחד מחכמי מראכש בא למנות בו את גדולי עירו וחכמיה ואת קורותיהם, עשוי להעשיר את ידיעותינו על קורות היהודים בעיר זאת בידיעות חדשות ולהשלים את ידיעותינו על תולדות היהודים במארוקו בתופעות שלא ידענו עליהן עד כה.²

מאמר זה נכתב במסגרת עבודתי בתיאור כתבי-היד הרבניים בספריית הישיבה-אוניברסיטה בניו יורק. המאמר רואה אור בעידודה ובברכתה של הגב' פרל ברגר, מנהלת ספריות הישיבה-אוניברסיטה, שיזמה את תיאור כתבי-היד הנ"ל. תודתי לפרופ' יוסף הקר שקרא את המאמר בעודו בכתובים ולהערותיו המרובות והמחכימות.

פירוט ההפניות הביבליוגרפיות — ראה בסוף המאמר.

- 1 הכרוניקות הכלליות נהפסו פעמים אחדות. הכרוניקות המיוחדות לקהילת פאס — ראה: עובדיה, עמ' 1-171. תיאורו של טולידאנו (עמ' 49-90) את בואם של המגורשים למארוקו מתבסס כולו על קהילת פאס. אף בתיאורו של הירשברג (כרך א, עמ' 298-321), הכולל ידיעות על המגורשים בכל קהילות מארוקו, בולט הפער בין קורותיהם בקהילת פאס לקורותיהם בשאר קהילות מארוקו. על התקופה המאוחרת יותר, מציין הירשברג (כרך ב, עמ' 208): 'רוב הידיעות על תקופת השריפים שבמקורותינו היהודיים מתרכז סביב המלאח של פאס'.
- 2 אמנם יש בידינו רשימה של מאורעות במראכש בשם 'זכרונות על עיר מראכש' — ראה: עובדיה, עמ' 82. אך הרשימה לאקונית ומאוחרת וקשה לתאר על-פיה את קורות היהודים בעיר זאת.

באוסף כתבי־היד בספריית הישיבה־אוניברסיטה בניו יורק מצויים שני ספרים מאת ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א): ספר 'ועד לחכמים' וספר 'טוב עין' (דפוס ליוורנו תקנ"ו) כרוכים יחדיו ומספרם 11613.³ הספרים היו בבעלות ר' שמואל קונקי, שחי ופעל בגיבראלטאר במאה ה־19. הוא הוסיף רשימות ארוכות בכריכה ובדף המגן של הספרים והערות רבות בגליונות החתומים 'הש"ק'.⁴ ענייננו כאן בחיבור 'קורא הדורות', שנעתק בדף המגן, העוסק בתולדות חכמי מראכש ובקורות היהודים בה. בראש הרשימה סיפר המעתיק, ר' שמואל קונקי, כיצד הגיע החיבור לידיו:

היום יום ה' בשבת סדר עקב ש' תקע"ח [1818] לפ"ק פגעתי בס"ה [סוכר הרזים] והותיק זקן ונשוא פנים ר' יששכר אוזינקוט גר"ו מתושבי מוגאדור יע"א, וספר לי כשהיה בעיר מרוואיקוס בש' תקל"ה [1775] שת"ח א' משם הראה לו ספר קדמון כתיבת יד אשר שמו קורא הדורות, והוא ספר מספר עניינים ונפלאים שארעו לחכמי קאשטילייה זי"ע ובתוך הספר מצא שמות הרבני' והעתיקם וההעתקה הביאה אתו עמו לכאן ונתנה בידי, וחלה את פני שאעתיקנו כדי שיהא גלוי ומפורסם בישי' החכמים הגדולים אשר היו בעיר מראוואיקוס.

משורות אלה עולה, כי החיבור 'קורא הדורות' עוסק בחכמי קאסטיליה, כלומר מגורשי ספרד, שהגיעו למראכש, והוא נכתב לפני שנת תקל"ה. אכן 'קורא הדורות' המונח לפנינו כולל את תולדות חכמי מראכש מן הזמן שבאו אליה מגורשי קאסטיליה עד המקובלים ר' ישעיה הכהן והאחים ר' יעקב ור' אברהם פינטו. החיבור מסתיים בהזכרת מקובלים אלה, ומשורותיו האחרונות עולה כי מחברו היה תלמיד בישיבתם:

ההרב הגדול והקדוש [...] כמה"ר ישעיה הכהן ז"ל [...] ואריה דבי עלאי [...]

3 בקטלוג כתבי־היד הרבניים בספרייה זאת, שאני מכין עתה, מספרם יהיה 381.
4 כתבי־יד נוספים באוסף כתבי־היד בספריית הישיבה־אוניברסיטה בניו יורק נכתבו או הוערו בידי ר' שמואל קונקי. את תיאורם ראה בקטלוג הנוכח לעיל בהערה הקודמת, מספרים 379 ו־131 בהתאמה. כתבי־היד הם:

(א) מס' 1117, ובו ספרים נדפסים של החיד"א ושל ר' אליהו שמאע עם הגהות והוספות בכתב־יד, ופנקס מוהל של ר' שמואל קונקי שנכתב בשנת ז'יפ"ו וירב"ו מא"ד [תקע"א, 1811] לפ"ק בגיבראלטאר.

(ב) מס' 1124, ובו פועל צדק לר' שבתי כ"ץ; מורה באצבע להחיד"א — העותק הראשון שכתב החיד"א, בשנת תקמ"ג [1783], וחתימת ידו בתוכו: ספר הגורלות שנעתק בשנת כ"י ישריים [תק"ץ, 1830] דרכי ה' לפ"ק פה מתא דנא גיבראלטאר יע"ה על ידי איש צעיר אדם מועט מן המעטן שמואל קונקי יצ"ו [ישמרהו צורו ויחיהו].

(ג) מס' 1137. מעשה רב, הנהגות הגר"א, לר' יששכר בער ב"ר תנחום מו"ץ בוילנא. נעתק בשנת יוב"א בשער"י [תקצ"א, 1831] לפ"ק; לחם מן השמים לר' יעקב צמח; קטעים מתוך גלילות ארץ ישראל לר' גרשון ב"ר אליעזר הלוי, נעתקו ב'שנת מי חכם וישמו"ר אל"ה [תקצ"ג, 1832] לפ"ג [לפרט גדול] פה מתא דנא גיבראלטאר יע"א הצעיר וזעיר בע"ה ב"ה שמואל קונקי סילט"א [סיפיה לטב אמן].

הרב הקדוש [...] כמוה"ר יעקב פינטו זלה"ה, והרב הגדול [...] והוא מורינו שלמדנו אתו אצלו בישיבתו כמוה"ר אברהם פינטו ז"ל אחיו של הרב ז"ל.⁵

אחרון החכמים הנזכרים ב'קורא הדורות' הוא ר' יעקב חיונה, שבשנת תק"ט (1749) העתיק את 'לקט שושנים' שנתחבר בידי ראשי הישיבה הנ"ל, והוא מוזכר כאן בברכת המתים. על-פי כל אלה יש יסוד לדחות את תיאורו של 'קורא הדורות' כ'ספר קדמון' ולצמצם את תאריך כתיבתו לפרק הזמן שבין שנת תק"ט לתקל"ה, היא השנה שבה הוראה החיבור לר' יששכר אוזינקוט במראכש.

מרחק הזמן שבין כתיבת החיבור ובין המאורע הראשון המסופר בו, בואם של מגורשי ספרד למראכש, וריבוי ההעתקות בדרך מהמקור הנקרא 'קורא הדורות' אל התעודה שלפנינו מעוררים את הספק במהימנות התעודה שלפנינו ובידיעות המסורות בה. מקורות החיבור אף הם לוטים בערפל. אפשר שהוא נכתב על-פי חיבור קדמון שהיה לפניו ואפשר שנכתב על-פי מסורות משפחתיות או סיפורי-עם שהתלכו בקהילה. אין בידינו לאשש או לדחות השערות אלו, נביא אפוא את התעודה בלשונה ונדון בכתוב בה עד כמה שידנו מגעת.

על בוא המגורשים למראכש אין לנו לעת עתה אלא עדויות מעטות על עיסוקיהם⁶ ודברים שהסיק ד' קורקוס מעדות הקונסול מ' דה שְׁנִיָּה (Chenier) על קיומו של 'רובע האנדאלוסים' בתוך הז'נדריה הוא רובע היהודים בעיר זאת. קורקוס לא קיבל את הסברו של הקונסול, כי הכוונה לרובע של אצילים ספרדיים, וסבר כי הכוונה לרובע שבו התגוררו יהודים מגורשי ספרד. סיוע להסברו הוא הביא מן העובדה ש'בית כנסת היה בז'נדריה עד הזמן האחרון שנקרא "צלאת לעזאמא", כלומר הזרים (הלועזים), דוברי קאסטיליאנית'. על-פי הדברים האלה כתב קורקוס: 'נמצאנו למדים, שבתקופה ארוכה, בעיקר במאה הט"ז, המגורשים במראכש חיו מרצונם בנפרד, ולא עם אחיהם התושבים'.⁷ דברים אלה מתאימים לדברי מחבר 'קורא הדורות', המספר על בוא המגורשים למראכש, על הלשנת התושבים עליהם למלך, מולאי עבדאללה אל גאליב ביללה,⁸ על משאם ומתנם של חכמי המגורשים עם המלך

5 פיענוח ראשי-התיבות במובאות מתוך 'קורא הדורות' וכן על החכמים המוזכרים בהם — ראה להלן בטקסט של 'קורא הדורות' וברשימת החכמים שלפני הטקסט.

6 ראה: הירשברג, כרך א, עמ' 316.

7 ראה: קורקוס, עמ' צ-צד. דברי הקונסול אינם ברוכים כל צרכם, ומסקנתו של ד' קורקוס מהם אינה מוכרחת. דברי הקונסול במקורם — ראה: שניה, כרך ג, עמ' 51. להלן תרגומם (אני מודה למר אברהם הטל על התרגום לעברית):

בקצה מראכש, קרוב מאוד לארמון, מצוי רובע מוקף חומה שאורכה שני מילין, הקרוי רובע היהודים. במקום זה גרים היהודים תחת שמירתו של קאיד כדי לסכל אפשרות של פגיעה בהם. באותו מקום היו גרים בעבר אצילים וספרדים, שמתחת אי-שביעות רצונם או מסיבות אחרות עברו לשרת את מלכי מארוקו, וכן מצוי עוד רובע הקרוי של האנדאלוסים, ורובע זה התאכלס אחר-כך על-ידי שלושת אלפי משפחות יהודים, כפי שאפשר ללמוד משרידים של בתים ובתי-כנסת.

8 ראה: קורקוס, עמ' צא.

לסיכול ההלשנה ועל בקשתם המיוחדת מהמלך: 'עוד שאלו מהמלך שיתן להם רשות ומקום לבנות בית הכנסת להם ולבניהם לבדם ונתן להם, והיא עד היום, שהיו קורים צלאת אלעזמה'.⁹ במראכש התפללו אפוא המגורשים לבדם והתושבים לבדם, כמו הקהלים הנפרדים שהיו בערי האימפריה העות'מאנית.

היחסים בין התושבים ובין המגורשים במראכש, כפי שהם משתקפים ב'קורא הדורות', שונים תכלית שינוי מהיחסים שבין התושבים למגורשים בקהילת פאס. בפאס נחלקו המגורשים עם התושבים על מנהגי שחיטה — המחלוקת הידועה על הנפיחה, וכן על מנהגי נישואין, גירושין וירושה.¹⁰ המחלוקת נבעה מחילוקי ההלכות ומהבדלי המנהגים שבין שני הקהלים, ולא חרגה מתחומים אלה. גם במראכש, לפי 'קורא הדורות', התגלעה מחלוקת בין המגורשים לתושבים מנימוקים אלה: 'אמרו עליהם כשבאו לעיר מארויקוס לא היו הרבנים הנזכ' אוכלים משחיטת חכמי מארויקוס וכמה דינים שהיו חלוקים עמהם'. אך גם נימוקים אחרים היו לה: 'כל אלה הרבנים רובם באו מקאשטייליא מגורשים הם ונשיהם ובניהם במלבוש האלפלאמינגו'ס' [...].¹¹ ונתקנאו בהם שהיו עשירים גדולים שהביאו עמהם ממון רב'. קנאת התושבים במגורשים בגלל עושרם היא תופעה שלא מצאנוה בקהילת פאס. המגורשים שהתיישבו בפאס לא היו עשירים, אדרבה הם הגיעו אליה חסרי כל, כמסופר בכרוניקות הידועות שנכתבו בה.¹² אין לדעת אם אכן המגורשים שהתיישבו במראכש הביאו עמהם ממון רב', ובכך שונים היו — במצבם הכלכלי, בערי מוצאם או בתנאי מסעם אל מראכש — מהמגורשים שבפאס, או אם היתה זאת הרגשתם האישית בלבד של היהודים המקומיים במראכש, ובכך היו שונים — במצבם הכלכלי או בעמדתם הנפשית — מהמקומיים בפאס. טיב המחלוקת במראכש, שנתוספו לה נימוקים כלכליים, גרם להתרחבותה אל מעבר לתחומי הקהילה — להלשנה אל המלך, תופעה שלא היכרנו מקהילת פאס: 'הלכו קהל מארויקוס אצל המלך שהיה

9 את סיפורו של בעל 'קורא הדורות' אפשר לפרש כעדות היסטורית על נסיבות ייסודו של בית-הכנסת 'צלאת אלעזמה' במראכש או כסיפור מאוחר שבא להסביר את שמו של בית-הכנסת, ואין בידינו להכריע.

10 המחלוקת בהרחבה — ראה: גאגין, וכן דברי מ' עמאר, במבוא, שם, עמ' 16-22. קיצור תולדות המחלוקת בהסתמך על חיבור זה — ראה: טולידאנו, עמ' 58-68. ראה עוד: קורקוס, עמ' קג. מובנה של מלה זאת אינו ברור כל צורכו. יתכן שהכוונה לשם כד מסוים או לשם של בגד מסוים, ויתכן שהכוונה לבד או בגד שיוצר בארצות-השפלה הנקראות אל-פלמינקו. יתכן שיהודי מארוקו בעת חיבור התעודה קראו לספרד על שם ארצות-השפלה, שהיו הקשרים בין ארצות-השפלה למארוקו במאה ה-17 היו ענפים, והיהודים תפסו בהם מקום מרכזי. ראה: הירשברג, כרך ב, עמ' 228-243, 268-271. תודתי למר א' הטל ולמר ד' שוקרון מספריית מכון בן-צבי, שהעלו בפניי את האפשרות השנייה להסכר מלה זאת.

12 ראה: טולידאנו, עמ' 49-59; הירשברג, כרך א, עמ' 298-301; גאגין, מבוא, עמ' 15-16, דברי מ' עמאר. לדבריו (שם, עמ' 15), ג'ין גרבר כותבת בספרה, כי המגורשים שהגיעו לפאס נתקלו ביחס עוין מצד התושבים, והוא חולק על דבריה. עיינתי בספרה במקום המצוין (ראה: גרבר, עמ' 47) ולא מצאתי דברים אלה. היא כותבת שהמגורשים סבלו מקור, רעב ומגפות בפאס, אך אינה כותבת על סבלם מיחס התושבים אליהם. ליחס העוין של התושבים במראכש אל המגורשים שהגיעו אליה, על-פי דברי קורא הדורות, לא מצאתי מקבילה בשאר קהילות מארוקו.

באותה העת ואמרו לו עליהם לשון רע'. חכמי המגורשים סיכלו את ההלשנה ואף 'שאלו מהמלך שלא יעשה שום היזק לאותם היהודים שהלשינו עליהם'.

על יחס שלילי מצד התושבים אל המגורשים הגיעו אלינו ידיעות משני מקורות נוספים. ר' יצחק בר ששת, ממגורשי קנ"א (1391) שהתיישב באלג'יר, מספר על יהודי ש'היה מתאמץ שיעשו הקהל עם השר לבל יניחם לרדת, למען ישובו מיורקה וימנעו הכל מלבא פה'.¹³ ר' שלמה נ' וירגה מספר, כי יהודי רומא חששו שמא המגורשים 'יקפחו פרנסתם' ופנו אל האפיפיור למנוע את 'ישוב המגורשים בעיר. האפיפיור סירב, המגורשים נתיישבו ברומא ועל התושבים הוטל קנס. אלא שהחוקרים נוטים לפקפק באמיתות הסיפור על יהודי רומא.¹⁴

על-פי 'קורא הדורות', הציעו המגורשים למלך מראכש, ואף התחייבו על כך בכתב, כי יורידו גשם בכל עת שירצה. הצעה זאת, שבאה לסכל את הלשנת אחיהם התושבים עליהם, הועילה. המלך ביקש שיורידו גשמים בחודש תמוז, ואחר שהמגורשים התפללו וירדו הגשמים נענה המלך והשאירם במראכש. גם מקורות אחרים מתקופת הגירוש מספרים, כי יכולתם של חכמים להתפלל ולהוריד גשם היא הנותנת ליהודים את זכות קיומם ואת זכות ישיבתם בין האומות. ר' אברהם סבע, שגורש מספרד והגיע לפורטוגאל, כותב:

וזה היה תפארת עוזנו כשקבלו אותנו האומות לפי שהיינו יודעים להביא המים בעתם, ובזה אומרים רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה היות לנו הכח להוריד הגשמים בעתם בכח תפילתנו, ודבר מפורסם הוא כי על זה התנאי קבלו אותנו בארץ העמים כשגלינו מארצנו.¹⁵

ר' יוסף סמברי מספר, כי ר' יצחק אבוהב, שגורש מספרד והגיע לפורטוגאל, התפלל להורדת גשמים אחר שנתחייבו היהודים לכך:

הר' יצחק אבוהב ז"ל [...] כי בזמן הגירוש באותם המקומות קיימו וקבלו היאודים עליהם ועל זרעם ולא יעבור אם יהיה עצירות גשמים מחוייבים לעמוד על נפשם בתפלה ובתחנונים ולהוריד לארץ גשמי רצון ברכה ונרבה ועל התנאי הזה הניח המלך היאודים בארצו.¹⁶

נרשום כאן את חכמי מראכש הנזכרים ב'קורא הדורות', לפי סדר הדורות. בצד שמות החכמים שמצאנו פרטים עליהם במקורות אחרים רשמנו את הפרטים הנוספים. חכמים המובאים ברשימה רק בשמם, לא מצאנו עליהם פרטים נוספים והם כנראה מוזכרים רק ב'קורא הדורות'.

13 ראה: יצחק בר ששת, סי' סא; הירשברג, כרך א, עמ' 286.

14 ראה: בן וירגה, שמד נו; דברי שוחט, שם, עמ' רח; הקר, עמ' סד, הערה 5.

15 ראה: סבע, קד ע"ב-קה ע"א.

16 ראה: סמברי, עמ' 145.

ר' יוסף ן' שושן. על-פי 'קורא הדורות' — חי בעת גירוש ספרד.
 ר' סלימאן ן' למעלוף. על-פי 'קורא הדורות' — חי בעת גירוש ספרד.
 ר' יצחק קורייאט. על-פי 'קורא הדורות' — חי בעת גירוש ספרד.¹⁷
 ר' שלמה טאמצית. על-פי 'קורא הדורות' — חי בעת גירוש ספרד.
 ר' יוסף ליברישא. על-פי 'קורא הדורות' — חי בעת גירוש ספרד.
 ר' מרדכי ן' עטר. על-פי 'קורא הדורות' — חי בעת גירוש ספרד.
 ר' צמח בנבנשתי. על-פי 'קורא הדורות' — חי בעת גירוש ספרד.
 ר' יהודה ן' ישראל [בנבנשתי?].

ר' יהודה בנבנשתי.
 ר' שלמה בנבנשתי.

ר' דוד בנבנשתי ן' ישראל.

ר' יצחק בנבנשתי ן' ישראל.

ר' מאיר דילויה.¹⁸

ר' יצחק ב"ר מאיר דילויה. נפטר בשנת תע"א (1711).¹⁹

ר' משה דילויה. אחיו של ר' יצחק דילויה הנ"ל.

ר' יהודא קשטיאל.

ר' יוסף ן' ממאן.

ר' שמואל פילייאגי.

ר' יצחק פילייאגי.

ר' אברהם אזולאי. תלמידו של ר' יצחק דילויה. נפטר בשנת תק"א (1741). מקובל

ידוע, כתב שו"ת, הגהות על 'שולחן ערוך' ועל ספרי האר"י.²⁰

ר' ש' אזולאי.

ר' שלמה עמאר. חברו של ר' אברהם אזולאי. נפטר בשנת תצ"ה (1735).²¹

ר' אברהם אזולאי.²²

ר' משה אזולאי.²³

ר' יעקב ן' חיים. חתום על פסק-דין בשנת תס"ט.²⁴

ר' אברהם ן' מאמאן. נפטר בשנת תצ"ג (1733).²⁵

17 ראה: טולידאנו, עמ' 107, המזכיר מקובל בשם זה שחי במראכש סמוך לשנת ש"מ. נראה שחכם זה הוא מצאצאי ר' יצחק קורייאט הנוכח ב'קורא הדורות'.

18 ראה: בן נאיים, דף פ ע"ד.

19 ראה: בן נאיים, דף עד ע"א; טולידאנו, עמ' 161.

20 ראה: בן נאיים, דף יא ע"א-ע"ג; טולידאנו, עמ' 161; בניהו, עמ' יג, הערה 17; חלמיש, המקובלים, עמ' 208-209.

21 ראה: בן נאיים, דף קיז ע"ג-ע"ד, דף כה ע"א.

22 ראה הערה 33.

23 ראה הערה 33.

24 ראה: בן נאיים, דף סז ע"א.

25 ראה: בן נאיים, דף ט ע"ד-י ע"א, יח ע"ב.

ר' דוד ׳ן מאמאן. חתם על איגרת בשנת תקי"ג (1753).²⁶
 ר' שלמה בנבנשתי. חתם על פסק־דין ממראכש בשנת תע"ה (1715).²⁷
 ר' חיים בנבנשתי. נכדו של ר' דוד בנבנשתי ׳ן ישראל הנ"ל.²⁸
 ר' אברהם בנבנשתי. בנו של ר' יצחק בנבנשתי ׳ן ישראל הנ"ל. חתום על פסק־דין
 בשנת תצ"ב (1732).²⁹
 ר' יצחק בנבנשתי. בנו של ר' אברהם בנבנשתי.
 ר' ישעיה הכהן. חיבר, יחד עם ר' יעקב פינטו, פירוש בשם 'לקט שושנים' על 'ספר
 הזוהר'. חתום על פס"ד בשנת תצ"ב (1732).³⁰
 ר' יעקב פינטו. חיבר, יחד עם ר' ישעיה הכהן, פירוש בשם 'לקט שושנים' על 'ספר
 הזוהר'. הגהותיו על ספרי האר"י נדפסו ב'שערי בינה', סאלוניקי תקע"ג.³¹
 ר' אברהם פינטו. אחיו של ר' יעקב פינטו. אינו ידוע ממקור אחר (החכם הידוע בשם
 זה הוא בנו של ר' יעקב פינטו).
 ר' יצחק פינטו. בנו של ר' אברהם פינטו.
 ר' מרדכי בן אלבחאר.
 ר' ראובן אלמליח.
 ר' יעקב חיונה. העתיק את 'לקט שושנים', פירושם של ר' ישעיה הכהן ור' יעקב פינטו
 על 'ספר הזוהר', כת"י ניו יורק, סמינר 1828. העתקת הספר, על־פי הקולופון בדף
 רמט ע"א, נשלמה ביום ר' בשבת ח' ימים לכסליו שנת אתחנ"ן לפ"ק [תק"ט
 1748].³²

העתקת 'קורא הדורות'

היום יום ה' בשבת סדר עקב ש' תקע"ח [1818] לפ"ק [לפרט קטן] פגעתי בס"ה
 [בסוכר הרזים] והותיק זקן ונשוא פנים ר' יששכר אוזינקוט נר"ו [נטריה רחמנא
 ופרקיה] מתושבי מוגאדור יע"ה [יכוננה עד העולם], וספר לי כשהיה בעיר
 מרוואיקוס בש' תקל"ה [1775] שת"ח [שתלמיד חכם] א' משם הראה לו ספר קדמון
 כתיבת יד אשר שמו קורא הדורות, והוא ספר מספר עינים נפלאים שארעו לחכמי
 קאשטיליאי זי"ע [זכותם יגן עלינו] ובתוך הספר מצא שמות הרבני' והעתיקם
 והעתקה הביאה אתו עמו לכאן ונתנה בידי, וחלה את פני שאעתיקנו כדי שיהא גלוי

- 26 ראה: בן נאיים, דף כו ע"א.
- 27 ראה: בן נאיים, דף כה ע"א.
- 28 ראה: בן נאיים, דף לד ע"ג.
- 29 ראה: בן נאיים, דף יב ע"ג.
- 30 ראה: בן נאיים, דף עט ע"ב; טולידאנו, עמ' 161; חלמיש, מעמד, עמ' 116-117.
- 31 ראה: בן נאיים, דף סט ע"ד; טולידאנו, עמ' 161; חלמיש, המקובלים, עמ' 219; חלמיש, מעמד, עמ' 116-117.
- 32 ראה: חלמיש, מעמד, עמ' 117.

ומפורסם ביש' [בישראל] החכמים הגדולים אשר היו בעיר מרוואיקוס, וזה החלי לעשות. וז"ל [וזה לשון] ההעתקה בס"ד [בסייעתא דשמיא].

אלו הם בדה"ץ [בית דין הצדק] הק' [הקדושים] במארוואיקוס יע"ה זי"ע, בעצרוץ [?] ראשונים ואחרונים זלה"ה [זכרונם לברכה לחיי העולם הבא]. ראשונה יסעו הרב הגדול איש האלדים מרנא ורבנא כמוהר"ר יוסף ן' שושן זלה"ה נגלה אליו אליהו ז"ל, והרב הגדול איש אלדים מוריננו ורבינו כמוהר"ר [כבוד מוריננו הרב ר' סלימאן ן' למעלוף זלה"ה נגלה אליהו ז"ל, והרב הגדול במ"ק [במעלת קדושים] קדוש יאמר לו כמוהר"ר יצחק קורייאט זלה"ה, הא' והאמצע והג' זלה"ה נגלה אליהם אליהו ז"ל, והרב הגדול מלאך אלדים מרנא ורבנא כמוהר"ר שלמה טאמצות זלה"ה, והרב הגדול מרנא ורבנא כמוהר"ר יוסף ליברישא ראוי שתשרה עליו שכינה נגלה אליו אליהו ז"ל, והרב הגדול מוריננו ורבינו הנשר הגדול כמהר"ר מרדכי ן' עטר זלה"ה, והרב הגדול מרנא ורבנא איש קדוש כמוהר"ר צמח בנבנשתי הקדמון זלה"ה.

כל אלה הרבנים, רובם באו מקאשטילייא מגורשים הם ונשיהם ובניהם במלכות האלפלאמינגוס, אמרו עליהם כשבאו לעיר מארויקוס לא היו הרבנים הנז' אוכלים משחיטת חכמי מארויקוס וכמה דינים שהיו חלוקים עמהם, וכשנתקנאו בהם שהיו עשירים גדולים שהביאו עמהם ממון רב, הלכו קהל מארויקוס אצל המלך שהיה באותה העת ואמרו לו עליהם לשון רב [צ"ל: רע]. באותה הלילה אמר רב א' מהרבנים הנז' לחבירו, תדע לך אחי שלמחר יקרא לנו המלך מי ישלח ומי ילך לנו, והזמינו ג' מהם, ולמחר שלח עליהם המלך, והלכו מהם ג' המזומנים. וכשראה אותם המלך תמה על קומתם והדורם והשכינה שהיתה על פניהם, אמר להם אתם שבאתם לכאן לשבת בכאן, אמרו לו אנו הם, ידענו שהיהודים דברו עלינו לשה"ר [לשון הרע] ואמרו לך יש לנו ממון הרבה, ואמת הוא שיש לנו ממון הרבה, ועכשיו אם אתה רוצה ממון אנו נותנים לך יותר ממה שאמרו לך, ואם לאו אנו נותנים לך דבר א' שאין שום נברא בעולם יכול ליתן לך. ויתמה המלך עליהם ויאמר להם, מה הדבר שאתם רוצים ליתן לי שאין שום נברא יכול לו. אמרו לו, אדונינו המלך כל זמן שאתה רוצה גשמים אנו נותנים לך גשם. אמ"ל [אמר להם] המלך, ואתם יכולים לזה הדבר. אמרו לו, אמת אנו יכולים. אמ"ל [אמר להם], תנו כתב ידכם כל זמן שאני רוצה גשם תתנו לי. נתנו לו כתיבת ידם, ושלח אותם בשלום. הניח אותם עד תקופת תמוז וא"ל, תנו לי גשם. אמרו לו, טוב הדבר. נתעטפו בטליתות ובקשו רחמים ונענו מן השמים וירדו גשמים. שלח להם המלך שיבואו אצלו ולא רצו לילך. אמרו להם, אנו מניחים הגשמים לירד עד שתטבע העולם במבול, ואם ירצה המלך לעשות מה שאנו אומרים לו יכלא הגשם, ואנו הולכים אצלו. הלכו השלוחים ואמרו אלו הדברים למלך. השיב המלך, אני אעשה כל מה שלבם חפץ. הלכו אח"ך [אחר כך] אצל המלך יר"ה [ירושם הודון], ועשה להם כבוד גדול וקבלם בשמחה גדולה ובכבוד גדול. אמר להם, מה אתם רוצים. אמרו לו, אדונינו המלך תחזיר לנו כתב ידינו מפני שאנו יודעים שבימינו אנו יכולים לעשות כל מה שאנו רוצים מהשית"ך [מהשם יתברך], אבל בנינו אין אנו יודעים אם יהיו טובים עם השית"ת כמונו או לא, ולכן תחזיר לנו כתיבת ידינו. אמר להם, טוב הדבר. עוד שאלו מהמלך שלא יעשה שום היזק לאותם היהודים שהלשינו עליהם. אמר להם המלך, טוב. עוד שאלו מהמלך שיתן להם רשות ומקום לבנות בית הכנסת להם ולבניהם לבדם ונתן להם, והיא עד היום שהיו קורים צלאת אלעזאמה. ובאותה שעה שהיו לפני המלך עדיין היו הגשמים יורדים, צעק א' מהרבנים ז"ל צעקה גדולה לפני המלך ונשא עיניו לשמים ואמר, רבש"ע די לך מהגשם כבר נתקדש שמך, ואדונינו

המלך כבר קבל עליו כמה ששאלנו לו. ומאותו היום והלאה היה המלך עושה לרבנים הנז' ז"ל כבוד עצום, והיה קורא להם בל' [בלשון] ערבי חבאב לא"ה [חבאב אללה, חביבי האל]. ועוד כמה נסים נעשו בימיהם שאין הפה יכול לספר והם קבורים במארויקוס זי"ע אכיר [אמן כן יהי רצון].

אחריהם, הרב הגדול ואב"ד [ואב בית-דין] ומשנה וגזבר ונגיד ורופא ומוהל כמוהר"ר יהודה ן' ישראל זלה"ה, והרב הגדול כמוהר"ש יהודה בנבנשתי הנקרא אדין בפי כל מפני שהיה בדורו הרב הגדול כמוהר"ש והרב הגדול כמוהר"ר שלמה בנבנשתי זלה"ה, וכי היכי דלא מחלפי וכ', והרב הגדול כמוהר"ר בנבנשתי הנקרא ן' ישראל והיו קורים אותו אליהו, וכמה ענינים ונסים ספרו עליו מגידי אמת, ושני פעמים בשבוע היה נגלה אליו אליהו ז"ל זי"ע כיר. והרב הקדוש כמוהר"ר יצחק דיליה ז"ל, הרב הקדוש כמוהר"ר מאיר אביו זלה"ה, והרב הגדול כמוהר"ר משה אחיו זלה"ה. והרב הגדול כמוהר"ר אב"ד ור"מ [=וריש מתיבתא] יהודא קשטיאל זלה"ה. והרב הגדול כמוהר"ר יוסף ן' ממאן ז"ל הניח כמה חבורים לכ"ד ספרים. הרב הגדול המופלא סוה"ר [=סובר הרזים] כמוהר"ר שמואל פילייאגי ז"ל, והרב כמוהר"ר יצחק אחיו, וסופר שנסתלק לבית מנוחתו בן כ"ה שנה. אחריהם הרב הגדול האלדי כמוהר"ר אברהם אזולאי זלה"ה, והתנא והפסקן הגאון הגדול כמוהר"ש אחיו זלה"ה. ובניהם הלא המה ב' בני היציה בני מהר"ש עמאר³³ זלה"ה, כמוהר"ר אברהם נפטר בן י"ח שנה מופלא יותר מאביו סמוך לחופה לא עליכם, וכמוהר"ר משה כמוה"ר משה³⁴ אזולאי בנו של הרב הנז' ז"ל. כמהר"ר יעקב ן' חיים הדיין ז"ל, כמהר"ר אברהם ן' מאמאן אביו של הרב הגדול אב"ד כמוהר"ר דוד בן מאמאן ובמכנאס יע"א נלב"ע [נפטר לבית עולמו] ושם נקבר. הרב הדיין הבקי בדיני ממונות בסה"מ [בספר המצוות] ואח' [ואחרים] בע"פ [בעל-פה] כמוהר"ש ן' ננס³⁵ בדורו התייר הגדול מים עמוקים וכו' עמוק עמוק מי וכו'³⁶ מופלא שבסנהדרין כמוהר"ר שלמה בנבנשתי זלה"ה.

והמעמיק הגדול טורא תקיפא וספרא רבא הרב המובהק כמהר"ר חיים בנבנשתי ז"ל, וזקנו הרב הדיין כמהר"ר דוד בנבנשתי ז"ל ן' ישראל אחיו של כמוהר"ר יהודה ן' ישראל ז"ל, והררי אל ההרים התלויים בשערה הרב המובהק כמוהר"ר אברהם בנבנשתי, ועמו מופלא בחכמה יותר ממנו כמוהר"ר יצחק בנו ז"ל ואביו של ר' אברהם אב בח' [כמה] נעים זמירות יש' ראש המשוררים של עולם כמוהר"ר יצחק ן' ישראל אח להה"ר יהודה וכמוהר"ר דוד ז"ל.

והרב הגדול והקדוש תורה וכהונה וגדולה במקום א' החסיד העניו איש אלדים קדוש הוא כמוהר"ר ישעיה הכהן ז"ל, ונגלה אליו אליהו ז"ל כמה פעמים, ואריה דבי עלאי אתו עמו חבר הרב הקדוש המובהק בפרד"ס [בפשט רמז דרש סוד] חסי' [דא] קדיש' [א] ופרישה התנא האלדי מרנא ורבנא נזר יש' והדרו כמוהר"ר יעקב פינטו

33 כנראה שגוי, וצריך להיות: אזולאי. ראה המשך המשפט בו נכתב מפורשות: 'משה אזולאי'.

34 המלים 'כמוה"ר משה' מופיעות בהתחלת השורה, ונראות כחזרות על המלים 'וכמוהר"ר משה' המסיימות את השורה הקודמת.

35 פיסוק משפט זה מסופק. אני הבנתי 'ננס בדורו התייר הגדול'. אבל אפשר להבין 'כמוהר"ש ן' ננס, בדורו התייר הגדול', וא"כ נרשם כאן חכם נוסף ושמו ש' ן' ננס. אלא שלא ידוע לנו על שם משפחה זה בין יושבי מארוקו.

36 בטווי הערכה על שם הכתובים 'מים עמוקים דברי פי איש' (משלי יח ד) או 'מים עמוקים עצה בלב איש' (משלי כ ה), 'ועמוק עמוק מי ימצאנו' (קהלת ז כד).

זלה"ה, והרב הגדול ה"ה המעיין הגדול חסיד ועניו מאד מאד ובקי בכל מיני חכמות והוא מורינו שלמדנו אתו אצלו בשיבתו כמוהה"ר אברהם פינטו ז"ל אחיו של הרב ז"ל. אמרו עליו שהיה בא לישיבה ולומד עם החכמים אחר שנסתלק לישיבה של מעלה, ובשנה א' היה נדמה להם בחוש הראות.

והרב המופלא כמוהה"ר יצחק בנו נפטר בחור במכת המגיפה רח' [רחמנא] ליצלן, והה' חסי"ד [ד] ועניו אמרכלא מהימנא שנהנה מיגיע כפיו והוא כמוהה"ר מרדכי בן אלבחאר ז"ל, והדרשן הגדול המקובל האלדי החו"ע [החסיד ועניו] כמוה"ר ראובן אלמליח זלה"ה, והה' המקובל וחסיד איש צדיק תמים היה כמוה"ר יעקב חיונה זלה"ה.

ע"ך [עד כאן] מצאתי. ע"כ ההעתקה ע"י [על ידי] שמואל קונקי ס"ט [ספיה טב].

הפניות ביבליוגראפיות

ש' ן' וירגה, שבט יהודה, מהדורת ע' שוחט, ירושלים תש"ז.	בן וירגה
י' ן' נאיים, מלכי רבנן, ירושלים תרצ"א.	בן נאיים
מ' בניהו, רבי אברהם אבן מוסה ובנו רבי משה, מיכאל, ה, תל-אביב תשל"ח, עמ' ט-קלג.	בניהו
א' גאגין, עץ חיים, מהדורת מ' עמאר, רמת-גן תשמ"ז.	גאגין
J.S. Gerber, <i>Jewish Society in Fez</i> , Leiden 1980.	גרבר
ח"ז הירשברג, תולדות היהודים באפריקה הצפונית, ירושלים תשכ"ה.	הירשברג
י' הקר, קבוצת איגרות על גירוש היהודים מספרד ומסיציליה ועל גורל המגורשים, פרקים בתולדות החברה היהודית בימי הביניים ובעת החדשה מוגשים לפרופ' יעקב כ"ץ, ירושלים תש"מ, עמ' סד-צו.	הקר
מ' חלמיש, המקובלים במארוקו, ממזרח וממערב, ב, רמת-גן תש"ם, עמ' 235-205.	חלמיש, המקובלים
—, 'מעמד הקבלה במארוקו', מחקרי משגב ירושלים בספרות ישראל, ירושלים תשמ"ז, עמ' 142-99.	חלמיש, מעמד
י"מ טולידאנו, נר המערב, ירושלים תרע"א.	טולידאנו
ריב"ש, תשובות, קושטא ש"ז.	יצחק בר ששת
א' סבע, צרור המור, ויניציה ש"ז.	סבע
י' סמברי, דברי יוסף, מהדורת ש' שטובר, ירושלים תשמ"א.	סמברי
ד' עובדיה, פאס וחכמיה, כרך א, ירושלים תשל"ט.	עובדיה
ד' קורקוס, 'יהודי מארוקו מגירוש ספרד ועד אמצעה של המאה הט"ז', ספונות, י (תשכ"ו), עמ' נג-קיא.	קורקוס
M. De Chenier, <i>Recherches historiques sur les Maures et histoire de l'Empire de Maroc</i> , Paris 1787.	שניה